

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.03 у Національному університеті
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога 23

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,

Заслуженого юриста України

Кізлової Олени Сергіївни на дисертаційне дослідження

Шахназарян Каріне Ернестівни на тему:

«Захист прав на чужі речі за законодавством України»,

**подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право**

Актуальність дисертаційного дослідження. Представлена дисертація підготовлена на актуальну в теоретичному і практично - прикладному аспекті тему, – «Захист прав на чужі речі за законодавством України». Сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації становлять наукову новизну і можуть бути предметом обговорення.

Речові відносини завжди були одним із центральних об'єктів наукових досліджень у цивільному праві. Увага до цього інституту далеко не випадкова: із закріпленням у Цивільному кодексі України речових прав на чуже майно сфера правового регулювання інституту речового права значно розширилась. У вітчизняному цивільному законодавстві речове право традиційно було зведене лише до права власності, визначення його поняття, змісту, форм, об'єктів, дослідженню речових і зобов'язальних способів захисту. Наявність окремої самостійної групи речових прав на чуже майно, свідчить про зрілість суспільних відносин у сфері привласнення матеріальних благ. Разом з тим, практика застосування цих норм свідчить

про необхідність їх удосконалення. Поява у правовій системі України раніше невідомого інституту прав на чужі речі, зумовила не лише потребу з'ясування його правової природи, визначення місця в системі речових прав, а і особливостей механізму та способів захисту носіїв речових прав, що і є визначальною для актуальності дослідження.

Можливість захисту суб'єктивного права особи передбачена як національним законодавством так і нормами міжнародних актів, які імплементовані у законодавство України. Так, у ст. 8 Загальної Декларації прав людини, яка була прийнята резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. проголошено право кожної людини на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Стаття 55 Конституції України також наділяє кожну особу правом захищати свої права і свободи будь-якими не забороненими законом засобами від порушень і протиправних посягань. Але, передбачена можливість сама по себе ще не гарантує належного застосування механізму захисту прав та інтересів особи.

Так, можна констатувати, що за часів становлення Української незалежної держави на шляху до євроінтеграції сформувалася нагальна необхідність, за наявності нових умов, із урахуванням концепції розвитку законодавства України, оновлення інституту захисту права на чужі речі.

Крім того, значні зміни в суспільних відносинах також потребують постійного наукового аналізу, узагальнення практики застосування вимог законодавства і, на цій підставі, вироблення рекомендацій щодо подальшого вдосконалення законодавства. Цей аспект зумовив необхідність аналізу всіх надбань провідних учених, які займалися дослідженням прав на чужі речі, у тому числі, захистом цих прав. Але, незважаючи на наявність різноманітних наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців із цивільного, земельного та інших галузей права щодо проблематики захисту прав на чужі речі, слід констатувати відсутність комплексного дослідження проблем захисту прав на чужі речі.

Таким, чином, вищезазначене свідчить про актуальність дисертаційного дослідження на тему: «Захист прав на чужі речі за законодавством України», яке є перспективним і актуальним напрямом наукових розвідок, а звернення Каріне Ернестівни Шахназарян до означеної теми є своєчасним і практично необхідним.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідницької роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки, яка є складовою плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності і права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності й новизни.

Вивчення матеріалів поданої до захисту дисертації Каріне Ернестівни Шахназарян на тему: «Захист прав на чужі речі за законодавством України» та опублікованих за темою праць, дає підстави віднести дане наукове дослідження до окресленого напрямку, оскільки в роботі визначено та успішно розв'язано низку актуальних завдань. У представленій роботі автору вдалося розробити та сформулювати низку наукових положень та висновків, які відповідають критерію наукової новизни і, в сукупності, вирішують виявлену конкретну наукову проблему, яка полягає в доктринальній розробці регулювання захисту прав на чужі речі на підставі системного узагальнення

чинного національного законодавства, юридичної практики та зарубіжного законодавчого досвіду.

Всі основні результати наукового дослідження К.Е. Шахназарян, сформульовані висновки і рекомендації є в достатній мірі обґрунтованими, об'єктивними і достовірними, внаслідок кваліфікованого оперування теоретико-методологічним інструментарієм, залученням значного масиву положень чинного законодавства та судової практики. Наукові висновки, сформовані автором, ґрунтуються на концептуальних підходах українських та зарубіжних науковців щодо досліджуваної тематики, національного та міжнародного законодавства, судової практики у справах із захисту прав на чужі речі.

Слід зазначити, що відповідно до вимог, об'єкт і предмет рецензованої дисертації як категорії наукового процесу, дійсно співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Представлене дослідження містить всебічний і аргументований підхід до вирішення таких наукових завдань, як здійснення огляду літератури за темою дослідження та обрання напряму дослідження; характеристика концепції захисту прав на чужі речі за законодавством України; визначення поняття та здійснення класифікації речових прав на чужі речі, які підлягають захисту; розгляд особливостей цивільно-правового захисту прав на чужі речі при виникненні, здійсненні та припиненні цих прав; визначення способів захисту прав на чужі речі та здійснення їх класифікації; з'ясування особливостей речево-правових, зобов'язальних та спеціальних способів захисту прав на чужі речі; формулювання теоретично обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України у сфері захисту прав на чужі речі. Слід зазначити, що робота містить всебічний та цілісний підхід до розв'язання поставлених проблем.

Теоретико-методологічний арсенал дисертаційного дослідження зумовлений метою та особливостями явища, що розглядається, об'єктом та предметом дослідження. Аналіз змісту роботи, її висновків та пропозицій

дозволив переконатися, що задекларований автором широкий спектр сучасних філософських, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання державно-правових процесів та явищ, що обрані відповідно до мети та завдань дослідження (зокрема, історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний) дійсно творчо та конструктивно були використані під час зазначеного дослідження.

Ознайомлення з дисертацією та її авторефератом дає підстави стверджувати, що представлена робота містить основні, необхідні для такого дослідження компоненти – критичний аналіз досягнень попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, увагу до зарубіжного досвіду, належну апробацію результатів дослідження.

Відзначаючи новизну основних положень дисертації, слід зазначити, що вона виявляється в тому, що вперше в Україні після набрання чинності ЦК України на дисертаційному рівні проводиться спеціальне комплексне наукове дослідження проблем захисту прав на чужі речі в умовах розвитку в Україні інституту речового цивільного права і реформування законодавства в досліджуваних сферах з урахуванням адаптації законодавства України до нормативно-правових актів країн Євросоюзу.

Дисертація К.Е. Шахназарян відзначається науковою новизною, зокрема, автор вперше надає визначення захисту прав на чуже майно, як системи активних заходів, які вживає уповноважена особа (особа, що володіє правом на чуже майно; інша уповноважена особа), спрямованих на усунення порушень прав на чуже майно, покладання виконання обов'язку щодо порушеного права на особу, яка порушує зазначене право. Авторка зазначає, що хоч така система захисних заходів водночас є складовою частиною цивільно-правового механізму захисту права власності, вона має свої особливості, що визначаються змістом, суб'єктним складом та способами захисту (стор.8 роботи).

Автором вперше пропонується класифікувати всі способи захисту прав на чужі речі певним чином: 1) у залежності від порядку їх реалізації

(судовий, адміністративний, нотаріусом, самозахист, захист за допомогою інших суб'єктів); 2) у залежності від значущості – на основні (наприклад, визнання права на чужу річ) та допоміжні (наприклад, звільнення майна з-під арешту); 3) у залежності від мети можна поділити на превентивно-пріскальні, відновлювальні та компенсаційні; 4) у залежності від особливостей захисту – на речово-правові, зобов'язально-правові та спеціальні способи захисту прав на чужі речі (стор.9 роботи).

Крім того, авторкою запропоновано доповнити абзац другий частини першої ст. 417 ЦК України після слів «надання її в користування» словами «у разі закінчення строку експлуатації будівлі» з метою врегулювання спірної ситуації, яка виникає між суперфіціарієм та власником земельної ділянки щодо знесення своєї будівлі (споруди) та приведення її до стану, в якому вона була до надання в користування. Автором вважається, що без урахування цього доповнення, положення зазначеного абзацу можна розцінювати як примус власника земельної ділянки до знищення суперфіціарієм власної будівлі (споруди), адже знищення майна буде суперечити ст. 41 Конституції України, що гарантує недоторканність права власності (стор.9 роботи).

Автором удосконалено визначення права на захист прав на чуже майно, відповідно до якого право на захист прав на чуже майно – це складова частина самого суб'єктивного права як на власні дії, так і права вимагати певної поведінки від зобов'язальних осіб, і є правомірною реакцією учасників цивільних правовідносин, суспільства і держави на порушення прав на чужі речі, його невизнання або оспорування та/або компенсація уповноваженій особі шкоди в порядку, визначеному чинним законодавством України.

Крім того, в роботі дістало подальшого розвитку положення про способи захисту прав на чужі речі в частині обґрунтування наявності, крім загальних цивільно-правових способів захисту зазначених прав, передбачених чинним законодавством України, також спеціальних

способів захисту, відповідно до положень про окремі види прав на чужі речі (наприклад, ст. 402 ЦК України) (стор. 10 роботи).

Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані К.Е. Шахназарян у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Науковий апарат рецензованої дисертації та автореферату є достатньо високим, матеріал викладений чітко, доступно, юридично грамотно і послідовно. Цього вдалося досягти шляхом аналізу робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, чинного законодавства України та зарубіжних країн. У процесі викладення матеріалу автором використана вагома частина вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з теми, що досліджувалася, проаналізована судова практика з досліджуваної теми (всього 334 джерел).

Отже, в цілому ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у представленій дисертації, є достатньо високим, пропозиції зроблені на належному науковому рівні. Увесь зміст дисертації підтверджує те, що мета дослідження у ході її виконання повною мірою досягнута.

Запропонована структура дисертації є досить обґрунтованою і логічно побудованою. Дисертаційна робота відзначається системним підходом до предмету дослідження. Структурно дисертація складається із вступу, нерозривно пов'язаних між собою трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Структура дисертації повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, поставлені дисертантом при написанні роботи.

У вступі дисертації обґрунтовується актуальність теми дослідження, ступінь наукового розроблення проблеми, вказано на зв'язок роботи з напрямками наукових досліджень, визначено мету і задачі дослідження, його об'єкт, предмет, використаний методологічний інструментарій, висвітлено наукову новизну роботи, її значення у правотворчій, правозастосовній, науково-дослідній та навчально-методичній діяльності, наведено дані про

апробацію і публікації результатів дослідження, відображено структуру дисертації.

Подальша структура дослідження викладена наступним чином:

Перший розділ «Огляд літератури та визначення напрямів дослідження» складається з двох підрозділів, присвячених постановці проблеми, історичному екскурсу у становлення та еволюцію поглядів на досліджувані питання та вивченню світового й вітчизняного досвіду соціально-економічних перетворень та їх правового забезпечення у сфері реалізації права на захист прав на чужі речі, розкривається місце і роль захисту прав на чужі речі у правовому регулюванні суспільних відносин.

Другий розділ «Загальні положення про речові права на чужі речі, що підлягають захисту» складається з двох підрозділів і присвячений визначенню поняття прав на чужі речі, їх класифікації та захисту, дослідженню особливостей виникнення, здійснення та припинення прав на чужі речі, що підлягають захисту. Авторкою запропоновано узагальнена класифікація прав на чужі речі: 1) Сервітути: 1.1. Предальні сервітути (майнові): 1.1.1. Міські сервітути; 1.1.2. Сільські або Земельні сервітути: а) сервітути, спрямовані на використання вигод сусідньої земельної ділянки; б) сервітути, спрямовані на використання самої земельної ділянки; 1.2. Особисті сервітути (персональні): Узупфрукт; Узус; Квазіузупфрукт; 2) Суперфіцій; 3) Емфітевзис; 4) Заставне право: а) Ручна застава: б) Іпотека (стор.75-76 роботи).

Зроблено висновок, що категорії (спосіб та підстави) набуття права на чужі речі, можна визначити як: «спосіб» - інструмент реалізації волі набувача права на чужі речі, «підстави» - юридичний факт, який призводить до виникнення правових наслідків у вигляді набуття права на чужі речі(стор.79-80 роботи).

Автор проаналізувала перелік підстав встановлення та припинення окремих прав на чужі речі (сервітут, емфітевзис, суперфіцій та заставу).

Третій розділ «Особливості захисту речових прав на чужі речі», складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню особливостей

речево-правових, зобов'язальних та спеціальних способів захисту прав на чужі речі.

Авторкою акцентується увага на тому, що визначення у спеціальних нормах тих чи інших способів захисту прав на чужі речі, так само, як і вибір способу захисту (якщо у спеціальних нормах немає вказівок на конкретні способи захисту прав на чужі речі), залежать від специфіки права, яке потребує захисту та характеру порушення (стор.114 роботи).

Авторка надає визначення захисту прав на чуже майно та права на захист прав на чужі речі, встановлюючи, що хоч така система захисних заходів водночас є складовою частиною цивільно-правового механізму захисту права власності, вона має свої особливості, що визначаються за змістом, суб'єктним складом та способами захисту (стор.119 роботи).

Також, авторка аналізує нормативно-правове регулювання спеціальних способів захисту прав на чужі речі, доводячи, що захист цивільних прав можна розглядати у двох формах: юрисдикційній та неюрисдикційній (стор.166 роботи).

Крім того, авторка слушно зауважує, що враховуючи наявність різноманітних способів порушення права власності, у тому числі прав на чужі речі, для захисту порушених прав на чужі речі можуть застосовуватись різні способи, які передбачені цивільним законодавством України (стор.181 роботи).

Таким чином, можна відзначити логічний поступальний виклад матеріалу та взаємозв'язок окремих підрозділів наукової праці. Автор послідовно виклав матеріал, в основному правильно співвідносячи загальні та спеціальні питання, здійснив полеміку з іншими дослідниками відповідної проблематики, дотримуючись при цьому усталених принципів етики наукових дискусій.

Висновки по тексту, до розділів та узагальнюючі висновки є науково обґрунтованими, підкріплені практичним втіленням.

Це дає підстави стверджувати, що положення наукової новизни, які

сформульовано в результаті проведеного дослідження, заслуговують на підтримку, вони є належно обґрунтованими та достовірними, що засвідчує відповідність результатів дослідження рівню кандидатської дисертації.

Дисертаційна робота К.Е. Шахназарян написана грамотно, сприймається легко і викликає зацікавленість.

Наукове та практичне значення дисертації полягає в тому, що основні положення, висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки проблеми й вивчення особливостей цивільно-правового захисту прав на чужі речі за національним законодавством; в правотворчості – для вдосконалення цивільного законодавства України шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства України (зокрема, ЦК України, ЗК України тощо); в правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики при вирішенні судами спорів, пов'язаних з визначенням порядку та підстав виникнення, припинення та реалізації права прав на чужі речі; в навчальному процесі – під час викладання дисципліни «Цивільне та сімейне право України», спеціальних курсів «Правове регулювання права власності в Україні», «Захист речових прав», при підготовці робочих програм, методичних рекомендацій та посібників із зазначених дисциплін; в правовиховній сфері – для підвищення рівня правової культури населення, формування фахової правосвідомості студентів вищих юридичних навчальних закладів.

Повнота викладу основних положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Основні теоретичні положення, наукові висновки та практичні рекомендації, що становлять зміст дисертації, викладені в 10 публікаціях за темою дослідження, у тому числі 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, та 1 статті, опублікованої у зарубіжному виданні.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження. Разом із тим, поряд із зазначеними позитивними моментами, які характеризують роботу,

можна зробити зауваження щодо змісту дисертації, які мають бути обговорені під час публічного захисту і враховані автором у її подальших наукових дослідженнях, підготовці монографічного дослідження.

У цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу К.Е. Шахназарян, необхідно зазначити, що їй притаманні певні дискусійні моменти, окремі питання вимагають додаткової аргументації. Їх критика зводиться до наступного:

1. Цілком логічним та таким, що відповідає загальним вимогам до структури дисертації виглядає Розділ 1 роботи, який складається з двох параграфів. Але, на нашу думку, зміст п.1.2 «Концепція захисту прав на чужі речі за законодавством України» не відповідає назві параграфу. Так, замість визначення та розкриття концепції захисту прав на чужі речі (Концепція - система доказів певного положення, система поглядів на те чи інше явище. Див. Академічний тлумачний словник української мови) авторка спочатку робить спробу проаналізувати категорію обмежень цивільних прав (стор. 31-32 роботи), потім надає аналіз загальних положень національного законодавства у порівнянні з законодавством ЄС щодо прав на чужі речі, що закінчується висновками та рекомендаціями, які не є новими, а є усталеними у національному правовому полі (стор.38-40 роботи). Таким чином, виникає питання, про яку саме концепцію захисту прав на чужі речі іде мова у цьому параграфі.

2. На сторінках 75-76 роботи, автор надає авторську класифікацію видів прав на чужі речі. Однак, при побудові класифікації у доктрині загальноприйнятим є встановлення класифікуючих та системоутворюючих чинників такої побудови. Але, авторка обмежилась лише встановленням переліку окремих видів прав на чужі речі, не вказуючи на мету, підстави та принципи представленої класифікації (наприклад, правова природа прав, спосіб (або підстава) встановлення, суб'єктний склад, час дії самого права, часовий період класифікації тощо). Таким чином, потребують уточнення ці положення дисертації, особливо, звертаючи увагу на включення такого виду

прав на чужі речі як іпотека, яка регулюється та встановлюється нормами зобов'язального права, та яка має змішану речево - зобов'язальну природу.

Крім того, також не зовсім зрозуміло, який історичний часовий період покладений за основу класифікації, але ж, наприклад, такий вид застави як «ручна застава», який включений автором до видів заставного права (стор.76 роботи), не передбачений сучасним законодавством, а є однією з історичних форм застави у римському праві (*pignus*).

3. Також, актуальним постає питання встановлення правової природи окремих прав на чужі речі, які досліджуються (Розділ 2 роботи). Загальновідомо, що ч.1 ст.395 ЦК України встановлює перелік видів речових прав на чужі речі. П.2 ч.1 ст.4 закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно» визначені права, які є похідними від права власності. Проте не всі права, які підпадають під дію цього Закону є речовими (наприклад, довірче управління майном, найм, оренда, іпотека тощо). Таким чином, зважаючи на непослідовність у правовій регламентації видів речових прав на чужі речі та наявність різних за природою способів захисту прав на чужі речі в залежності від особливостей захисту, специфіки права яке потребує захисту, та характеру порушення, авторці, на нашу думку, слід було звернути увагу на це питання в своїй роботі.

4. Говорячи у підрозділі 2.2. «Виникнення, здійснення та припинення прав на чужі речі, які підлягають захисту», автор розглядає питання щодо захисту прав на чужі речі при спадкуванні. Однак, в даному випадку не зовсім зрозумілою є позиція автора щодо розгляду даного питання або в контексті окремого способу захисту прав на чужі речі, чи як здійснення прав на чужі речі, що підлягають захисту (стор.96-104). Крім того, додатково потребують аргументації правила спадкування прав на чужі речі та особливості їх спадкування.

5. Автор при розгляді підрозділу 3.1. «Речово-правові способи захисту прав на чужі речі» визначає особливості захисту прав на чужі речі, зокрема, сервітуту. При цьому зазначає, що під час розгляду спору щодо припинення

сервітуту на вимогу власника землі суд мусить ураховувати обставини, які мають істотне значення (стор. 137). Однак не вказує, про які саме істотні обставини йдеться, і за яких обставин земельний сервітут може бути припинений в судовому порядку.

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження, стосуються переважно дискусійних проблем і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову та практичну цінність.

Положення дисертації є авторськими розробками здобувача, що знайшли досить повне відображення у шести наукових статтях, які опубліковано у фахових виданнях. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації та в повному обсязі розкриває її зміст, відповідає вимогам, що висуваються до авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Шахназарян Каріне Ернестівни на тему: «Захист прав на чужі речі за законодавством України» є завершеною науковою працею, в якій містяться наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему правового регулювання захисту прав на чужі речі за законодавством України.

За предметом дослідження обрана тема дисертації «Захист прав на чужі речі за законодавством України» цілком відповідає проблематиці дисертаційних досліджень зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Дисертація Шахназарян Каріне Ернестівни на тему: «Захист прав на чужі речі за законодавством України» відповідає вимогам п.9,11,12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Шахназарян Каріне

Ернестівна - заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

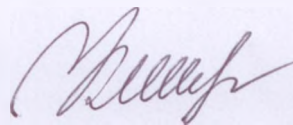
Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України,

завідувач кафедри цивільного

та господарського права і процесу МГУ

Кізлова О.С.

*Підпис проф. Кізлової О.С.
засвідчую.*

Вчений секретар

*Міжнародного гуманітарного
університету доц. Сергієм Кізловим*

